

3 нашого життя

На закінчення розмови.—Невпинний темперament, чи органічні дефекти?—Про „модерність“ так званого „москофільства“...—Горрендалні річи у Драгоманова.—Навіаки спраша.—Поступ національної самосвідомості і зменшення „москофільства“.—Не такий чорт страшний!—Формальне москофільство є вульгарною москофільством.—Два процеси і два шляхи.—„Триадна Руся“.—За високим тоном.

Дозволю собі закінчити нашу розмову про „модерн москофільство“. Роблю це як з причин об'єктивних, бо вважаю питання це надзвичайно цікавим і в нашему громадянському житті неминучим, так і з суб'єктивних, про які зараз скажу. Через деякі особисті обставини я власне не закінчив своєї розмови перед літом і мав був вернутися до цієї теми в осені, як виступив завчасу трохи д. Донцов з свою самообороною, що більше скідається на акт обвинувачення! Довелося фінішісти цьому недоладному прокурору й тим перервати розмову про саму справу.

А втім ми, як по правді казати, й не одходили од справи. Як я вже зазначав, на те, щоб довести свій погляд на „модерн москофільство“, треба було д. Донцову аж взятися до Шеголівських засобів—треба було уривати на пів-фразі цитати, переробляти їх по своему, вигадувати факти, підтасовувати до них і та, що ні як не стосується до його теми, та треба було читати в серпях і врешті скінчити просто вже дослідом про мою особу. Кажу—треба було, бо причину цього бачу зовсім не в невпинному темпераменті цього публіциста, а в самій натурі його тези, в органічних й дефектах. Того, що нема в дійності, іншими способами й не можна було довести. А що москофільства

в розумінні д. Донцова у нас нема, до того-ж тим паче нема москофільства модерного—про це, мені здається, не може бути й вагання у того хто справді приглядався у нас до стосунків з нашими сусідами, а не підходив до них з готовою, наперед уложененою міркою: бо те, що есть, нема жадної рапії півводити під такий цілком виразний термін, як москофільство.

Насамперед просто комично бренити оцей епітет—„модерн“! Говорити про так зване „москофільство“, що його перше не було на Україні, а лише останніми часами десь звидких несподівано взялося, до того-ж тільки серед „міщанського“ громадянства і до того-ж мало не свідомими заходами кількох лиходійних (ім'я рек) осіб може людина цілком байдужа і недбайлива що-до змісту своїх слів і зарадто нетимуща в питаннях нашого минулого й сучасного. Коли й можна говорити про москофільство в тому розумінні, яке цьому термінові тепер надається, то як-раз треба того москофільства шукати в минулому, а не в сучасному,—принаймні більш у гой минулому, ніж у сучасному. Адже відомий факт, що українські діячі до сих, можна сказати, 80-х роках минулого століття, досить часто не вирізняли себе цілком виразно з загальноросійського життя й не ставили руба питання про свою національну одруженість та інтереси. Прикладів із того часу можна б наводити просто без числа, але я поки-що обмежуся тільки одним Недавно вийшов п'ятый том надзвичайно цікавого видання „М. М. Стасюлевич і его современники“ в іхніх переписків, і в йому маємо листи Драгоманова до Стасюлевича, про які незабаром доведеться докладніше говорити. І от у цих листах із початку

70-х роках маємо зовсім недвоязничні ознаки навіть не такого „москофільства“, яке д. Донцов доглядів тільки останніми часами—„модерн“, мовляв, —а далеко на його погляд гіршого. „Обвинять нас, русских“...— пише, напр., Драгоманов, „нечего нам, русским“, беспокоїться... ми є іскренне боліво и какъ славянину, и еще болѣе какъ русскому, и еще болѣе какъ человѣку“ (ст. 192, 206). Мало того, тут же Драгоманов узиває себе „все російськимъ патріотомъ“, правда—„на космополітической запарѣ“ (ст. 207) і навіть страшно вимовити—дбас про „здравое „обрусленіе“ галичин“ (ст. 212) і марить про той час, коли „Чернила Русь возвратится подъ сѣнь родного орла“.. (ст. 205). Чим це не „горрендалні річ“, кажучи будовою українською мовою д. Донцова? А тим часом він все-таки про „модерн москофільство“ говорить...

Отже, коли по правді говорити, то справа стоїть як-раз навпаки: де далі, все більш прояснюється українська самосвідомість, і вже Драгоманов другої половини 70-х роках, а тим паче 80-х і 90-х ніяким світом не вжив би тих виразів, яких зразки наведено вище. Не вжив би і через те, що сам пішов далеко-далеко вперед у своїй національній свідомості з того часу, як оселився за кордоном, і через те ще, що як-раз з 80-х роках у нас бере свій початок те покоління, яке цілком ясно зазначило свої національні позиції й не менш виразно поставило свої стосунки до російського громадянства, письменства й культури.

Покоління Гринченка, Грушевського Лесі Українки й Коцюбинського вже не скаже „ми, рускіє“, вже не пишатиметься титулом „всеросійських патріотов“ на якій хочте запарі і вза-

галі зовсім в інших термінах виявляти свої стосунки до російського життя й культури. Тим більше цього не зробить те покоління, що прийшло слідом за ними, а вже—смію думати—жадним чином і не подумає зробити покоління д. Донцова, що його особі виступає навіть з такими ламентаціями за пі비 то поголовне у нас „москофільство“. Що ж виходить з цього? Думаю, що тільки одно виходить: нехай що собі говорять наші москофоби, нехай як нападаються на підозрених у москофільстві—а все-таки маємо поступ, зменшечка, а не збільшення того нехай поки-що й „москофільства“. То як же можна говорити про його, як про злочинний витвір останнього часу, як про якийсь пергрес у нашій національній самосвідомості? Отже найбільше, на що мали б д-якє право нарикати наші через міру загардливі патріоти—так це окремі помилки, окремі неплясні чи недоладності у поодиноких людей. Але не про поодиноких людей, очевидно, мова мовиться, коли вже чуємо застереження перед своєю роду речі social, перед громадською небезпекою од того „москофільства“, яке ніби то все наше життя тепер послило. І от ми підходимо до найголовнішого в цій справі питання, —та чи є ж справді чого лякатись і чи дійсно сидить у нас так глибоко отої мікроб москофільства, розуміючи його як свідоме підпорядкування свого чужому, як безкритичне переймання чужого, в данному разі російського чи московського?

Дозволю собі ще раз на хвилину вернутися до тих „горрендалних“ слів Драгоманова, що навів я попереду. Злавалося б, вони так красно про мовляють, що двох думок про їх бути не може у сучасного українця. А от-

же—каюсь—мені од них зовсім не страшно і навіть „сѣнь родного орла“ не вводить мене во іскушення, в яке подібний вираз у „Раді“ викинув д. Донцов. Це тому насамперед, що не хочу по вирваних фразах судити цілість, —у тому напр. „родному орлі“ безперечно чується одінак іронії й одлук федералістичних ідей Драгоманова; а друге—тому, що бачу тут не так москофільство, як ясно de rigeur, як ту спільну мову, якої мимоволі шукаєш з розмовником: бачу, одні слово, ту формальну сторону, яка зовсім не так уже й одбивається на сути справи. Ми знаємо, що не вважаючи на оте кримінальне „насъ, русскихъ“, Драгоманов на український, а не на інший грунт положив усі сили свого розуму й таланту. Ми знаємо, що ні од кого не доставалося отим „русскимъ“ так, як од його, коли він у них стрівав замах на свою українську натуру й інтереси українського народу. Ми знаємо нарешті, чим кінчилася оте „здравое обрусленіе галичинъ“, що було, кажучи словами Драгоманова, іх „разбурсаніемъ“ і в результаті дало нам Франка й інших таких „москофілів“. Не такий, виходить, і страшний чорт „москофільство“, як його нам силкуються змалювати, бо не вважаючи на всі безперечні ознаки „москофільства“, робота наших діячів іде все-таки на користь самому українству. Формальне москофільство, москофільство у виразах не заважає їм твердо вести свою лінію й працювати для відродження українського народу. І я думаю, що нема підстав уважати, нібі тезер гірше діється, аніж було за часів Драгоманова.

Навпаки. Я вже згадував, що як-раз останні десятиліття принесли нам

повну свідомість національну, цілковите розуміння своїх національних інтересів і практичні заходи коло того, щоб те розуміння на ділі виявити, роботу оправдати. А все це так мало свідчить про будь-яке "фільство", що добачати його можна тільки з заплющеними назисне очима, перетолковуючи факти й події нашого життя, на якійсь особливий аршин іх міряючи. За такий аршин і стає то прямитивне, вульгарне московітство, що виступає з лозунгом не активної роботи на своєму рідному ґрунті, а тільки зненависті до тих чужих форм життя, які заходять, і не можуть не заходити, до нас. Скільки я розумію, на Україні тепер єдбуваються два процеси. З одного боку, шириться національна свідомість, іде робота, щоб збудити питання — "хто ми?" І відповідними засобами забезпечити певну на його відповідь і на цьому ґрунті будувати дальший культурний розвиток українського народу. З другого боку, так само шириться вплив російської культури, що серед виших верств на Україні давно вже адобула собі навіть перевагу, а тепер силкується свої впливи поширити й на народні маси.

Ми знаємо ті шляхи, що ними ця чужа культура до нас переходить. Все державне життя, просвіта, економічні обставини і т. ін.—все це намагається до обмосковлення вести наше селянство, оте головне ядро, що на йому тільки й може засновуватись наша національна культура. Українство, що виступає тут конкурючою силою, основою іншого напряму в розвитку, може піти двома шляхами. Або, справді таки ознайомившись з тією чужою культурою, брати заліти те, що в ній є позитивного і вселюдського, перетворювати його, і в своїх національних формах подавати для широкого вжит-

ку; або ж перейнятися зненавистю до тих чужих впливів і вийти на боротьбу з ними самими, а не лише з тими формами, в яких ті впливи тепер до нас заходять і виявляються. Некажучи вже взагалі про те, чи може розвиток культури керуватися де-несь самою зненавистю, треба заважити, що за сучасного життя на Україні ця боротьба з самими російськими впливами, а не з формами іхніми дуже легко може обернутися в боротьбу з культурою взагалі. Напр., школа у нас тепер російська, обрушительна і з цього боку безперечно школівна,—отже—геть усякую школу?.. Правда, д. Донцов, напр., говорить старі слова про те, щоб увійти в безпосередній контакт з західною Європою й звідти черпати здобутки культури, але я не знаю, чи сам він серйозно вірить у те, що в такій занадто абстрактній формі говорити. От він хвальиться в "Дзвоні", що читає в оригіналі по-англійському і навіть чомусь уважає за потрібне лякати цим мене. Добре йому, добре й тим, хто хоч і не хвальючись може читати чи по-англійському, чи по-французькому, чи по-німецькому, і, значить, справді має де-яку зможу—певна річ не універсальну — увійти в контакт з західноєвропейським життям. Але це десятки, сотні, нехай тисяч, а що робити з мільйонами, які в західній Європі почувають себе „безязика“ й ніякого контакту з нею фізично встановити не можуть? За наших часів такий контакт це утопія, не більше, і за-для утопії нехтувати реальними шляхами, щоб використати їх на піднесенням своєї культури, це робити може тільки людина буде безпечна що до наслідків свого діла. Проповідувати, що не треба відійти школи, коли нема Української, дуже легко, але чи цими проповідями спіниться російська шко-

ла,—про це нема чого говорити. Більше підстав поміркувати, чи не можна цю чужу школу використати для нашої справи. Отже лишається цей другий шлях,—шлях використовування тих реальних обставин які мame, тих можливих засобів, які націліні проти української свідомості, але які ми використовуємо для неї. Цим шляхом ішов Драгоманов і інші наші діячі в минулому часі, цим шляхом іде по змозі українська свідома громада й тепер, беручи, що доброго єсть, звідки можна, й засвоюючи це добре в різних формах пріщеплює його до рідного ґрунту. Багато, найбільше доводиться брати з російського ґрунту, але бачити в цьому якесь „московофільство“, та ще „модерн“ до того, і обвинувачувати за його тутешніх українців можна з таким самим правом, з яким галицьких укр-інців можна трактувати за „модерних полонофілів“ через те, що їм доводиться переважно живитися з польських джерел, оськільки не можуть з своїх власних здобутків вижити. Правда, нам ще говорять, що нічого й нема доброго в російській культурі, але серйозно на цій своєрідній „дущанині“ думаю, і спинатись не треба. Принаймні доти не треба, доки прихильники такої думки тільки декретуватимуть свої присуди, а не попробують їх обґрунтувати.

Зокрема треба ще торкнутися одного питання, яке, може, найчастіше фігурує в тих закіндах про „московофільство“, — питання про терміни: „Русь“ і „руський“. Останніми часами для означення нашого краю вживавмо, як свого національного наймення, терміну „Україна“. Були певні причини й певні підстави для того, щоб це наймення перемогло всі інші і твердо прийнялося серед свідомих національно-кругів.

Цей термін і символізує нашу національну самостійність та незалежність од інших народів. Але чи до зв'язано сказати, що українці належать до „рус-кого“ племені? Чи треба, вважаючи себе за самостійну, окрім національності, анафематизувати оте наше історичне ім'я? Власне це тепер дуже часто робиться й іроничне кивання на „тріщину Русь“ буваки коли не найдужим, то найвиразнішим, або найущипливішим аргументом за істинування у нас „московофільства“. А тим часом і тут ті, хто киває, не раз бігають до-ладу, до чого кивання та стосується. Так, ми—українці, наш край—Україна, але через це вже однаждвіні терміни: „Русь“ і „руський“—можемо брати за так само переденій та як та само нейтранальні, як і терми ни „слов'янин“, „слов'янський“ і принаймні не впадати од них у гнів. Історії не сховаєш не переробиш, а історія виразно каже, що з меєні сло в'янства вирізнялися були спершу руським племенем, а потім вони розбилися на українців, білорусів та великорусів. Цього ми не можемо і не повинні здійснити. Не повинні,—бо було б це дуже сумче свідцтво для нашої національної гідності, коли б ми соромилися свого походження; не можемо,—бо тим самим ми зреємось б і великої частки своєї історії, а всі здобутки старо-руської, української культури, коли вона ще українською не звалася, віддали б до чужих рук, сами оповістили б себе за безбатьків, що з'явилися на ареїу історії вже ген-ген, як сонечко високо піднялося й інші народи чимало надали в голову в скриню. Можна зрозуміти, на що здалося якому-небудь Савенкові вкладати в уста українському історикові вдуму фразу про Київ у такій редакції, що це ніби „мати городів україн-

ських“, але на віцо ми сами маємо тому допомагати—циго я не можу зрозуміти. А як-раз оце й роблять, роблять несвідомо, ті хто здійснюється історичного імення, цілком потрібного й неминучого на своєму місці, коли мова мовиться не про сучасне, а про минуле, або коли визначається походження українців, а не сучасне їхнє політичне й національне становище. І цю нехіт до старого, на мою думку нейтранального, терміну можна пояснити тільки тим, що його беруть звичайно в розумінні „великоруський“, бо в такому розумінні він принявся там, на півночі. Але до характерну плутанину термінів людям, що повстають проти всіх російських впливів, можна менше, ніж кому іншому, простити й вибачити.

От який має на ділі вигляд оте „модерн московофільство“, яким нас так лякано. На мою думку воно ані трохи не страшне і не шкодливе, якщо не одбивається на практичній роботі на користь рідного краю. Коли признати чогось доброго за сусідами й запозичання цього доброго на свою потребу спрощі московофільство чи полонофільство то, певна річ—ми всі московофіли й полонофіли, бо свідомо чи не свідомо багато живимося з сусідської культури, які вони безперечно живляться, хоч може й менше, ю од нас. Але це національний обмін культурними вартостями і таким буде, поки запозичання не переходить у спів-пользовання; зріктися такого обміну—значило б одгорожувати себе китайським муром од сусідів. А це вийшло б тільки нам же на школу поки ми самим природою річей і так високим титом одгорожені од інших впливів.

Сергій Ефремов.